

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНОЛОГІЇ
ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БОГАТИРЬОВА О. І.,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінального права
та кримінології
(*Університет державної фіскальної
служби України*)

КОЛОДЧИНА А. Л.,
аспірант кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної
діяльності
(*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»*)

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.30>

**ДЕЯКІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА ЗАСУДЖЕНОГО З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ
ВЧИНЕННЮ НИМ НОВОГО ЗЛОЧИНУ У ВИПРАВНІЙ КОЛОНІЇ УКРАЇНИ**

У цій статті розглянуто такі засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, які за змістом мають запобігти вчиненню засудженим у виправній колонії нового злочину, зокрема: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); соціально-виховна робота та суспільно корисна праця.

Доведено, що вчинення засудженим у виправній колонії нового злочину нівелює режим, а тому він потребує свого удосконалення, зокрема, в частині надання права посадовим та службовим особам установ виконання покарань на носіння та користування засобами відеофіксації. Це дозволить працівникам виправних колоній, з одного боку, самим дотримуватись у поведінці із засудженими принципу законності, а з іншого боку, засуджений має розуміти, що вчинене їм правопорушення фіксується як доказ протиправної поведінки.

Водночас, на переконання практичних працівників виправних колоній, вплинути на поведінку засуджених не вчиняти новий злочин шляхом проведення з ними соціально-виховної роботи досить складно. Засуджені залишаються байдужими та не сприймають взагалі спроби працівників соціально-психологічної служби, які спрямовані на підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, формування прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю та закріплення прийнятних правил суспільної поведінки через те, що пріоритети засуджених не пов'язані з соціальними цінностями. Через це вони ігнорують більшість виправних заходів та не бажають брати у них участь.

Доведено, що до засуджених, схильних до вчинення нового злочину у виправній колонії, застосування соціально-виховної роботи є малоефективним, а залучення до суспільно корисної праці, як одного з найефективні-

ших засобів виправлення та запобігання вчиненню нового злочину, видається неможливим через відсутність обов'язку засуджених працювати під час відбування покарання.

Ключові слова: засоби впливу, засуджений, запобігання злочину, виправна колонія, режим.

Bohatyrova O. I., Kolodchina A. L. Some means of influencing the convicted person in order to prevent him from committing a new crime in the correctional colony of Ukraine

This article considers the following means of correction and re-socialization of convicted persons, which in terms of content should prevent convicted persons from committing a new crime in a correctional colony, in particular: the established procedure for the execution and serving of a sentence (regime); Socio-educational work and socially useful work.

It has been proved that the commission of a new crime by convicted persons in a correctional colony equalizes the regime, and therefore it requires its improvement, in particular in terms of granting officials and officials of penal institutions the right to carry and use video recording facilities. This will allow the employees of correctional colonies, on the one hand, to adhere to the principle of legality in their conduct with the convicted persons, and on the other hand, the convicted person must understand that the offence committed by him is recorded as evidence of unlawful conduct.

At the same time, according to the practitioners of correctional colonies, it is difficult to influence the behaviour of convicted persons not to commit a new crime by carrying out social and educational work with them. Convicted persons remain indifferent and do not perceive at all attempts by social and psychological workers to raise their general education and cultural level, to develop a desire to engage in socially useful activities and to establish acceptable rules of social behaviour because the priorities of convicted persons are not related to social values. They therefore ignore most corrective measures and are unwilling to participate.

It has been proved that the application of social and educational work to convicted persons prone to committing a new crime in a correctional colony is ineffective, and it is impossible to engage in socially useful work as an effective means of correcting and preventing the commission of a new crime because of the lack of the obligation of convicted persons to work while serving their sentence.

Key words: means of influence, convicted person, crime prevention, correctional colony, regime.

Постановка проблеми. Законодавче закріплення засобів впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії України є правомірним процесом. І пов'язано це з тим, що вчинення засудженим під час відбування покарання нового злочину свідчить про те, що ці засоби, хоча й визначені чітко у статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, а також застосовуються з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру та ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого злочину та поведінки засудженого під час відбування покарання, але, на жаль, не сприяють виправленню і ресоціалізації засуджених, а також адаптації їх до звільнення на свободу.

Навіть більше, подальше реформування установ виконання покарань Міністерством юстиції України як суб'єктом державної політики у сфері виконання покарань та пробації свідчить, що ці засоби потребують кваліфікованого удосконалення.

У цій статті ми розглянемо такі засоби виправлення і ресоціалізації засуджених, які за змістом мають запобігти вчиненню засудженим нового злочину у виправній колонії, зокрема: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим); соціально-виховна робота та суспільно корисна праця.

Метою статті є розгляд деяких засобів впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії України.

Теоретичною базою написання статті стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального та кримінально-виконавчого права, зокрема: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, К.В. Бондаревої, П.А. Вороб'я, В.К. Грищука, І.А. Гельфанда, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, В.П. Ємельянова, З.В. Журавської, О.О. Книженко, В.А. Кирилюк, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, Л.Г. Крахмальника, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Ю.В. Орла, М.І. Панова, О.І. Плужник, М.С. Пузирьова, В.К. Сауляка, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.П. Тихого, В.М. Трубникова, П.Л. Фріса, В.Б. Харченка, Ю.С. Шемшученка, Н.М. Ярмиш, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка та інших.

Наукові здобутки цих та деяких інших фахівців містять низку системних положень та висновків, які прямо або опосередковано стосуються інституту вчинення засудженим нового злочину у виправній колонії й створюють методологічні передумови для ефективного його дослідження у реаліях сьогодення.

Основний зміст статті. Першим засобом, який має запобігти вчиненню засудженим нового злочину у виправній колонії, варто розглянути режим. До речі, режим завжди був і залишається одним із найважливіших у кримінально-виконавчому праві. Цю думку поділяє і вітчизняний вчений О.В. Щербина, який, досліджуючи режим у виправних колоніях, стверджує, що сплеск досліджень питань забезпечення встановленого порядку виконання і відбування покарання (режиму) припав на другу половину ХХ століття і пояснюється пріоритетом Виправно-трудового кодексу України, який посів пріоритетне місце у становленні та подальшому розвитку режиму в місцях позбавлення волі, сконцентрувавши у главі 5 основні вимоги та особливості режиму [1, с. 10].

Інша вітчизняна вчена К.В. Бондарева вважає, що умови режиму і його вимоги до засуджених у місцях позбавлення волі пов'язані з розподілом законодавцем установ виконання покарань за рівнем безпеки. Саме цей розподіл визначив, що умови і вимоги до режиму відбування засудженими кримінального покарання не можна вважати однаковими, тому що в них різні рівні охорони засуджених, різна конфігурація об'єкта УВП, ступеня обладнання інженерними і технічними засобами охорони та нагляду, суворі та полегшені умови тощо [2, с. 112].

Ми поділяємо позицію зарубіжного вченого О.П. Деткова, що суттєвою стороною режиму в місцях позбавлення волі є напрям його основних вимог на забезпечення життєдіяльності та керованості установ виконання покарань як такого, що є складним соціальним утворенням, яке функціонує в екстремальних умовах [3, с. 106].

З позиції вивчення режиму цікавим для нашого дослідження є бачення вітчизняних вчених І.Г. Богатирьова та О.В. Лісіцкова про те, що режим в установах виконання покарань має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в місцях позбавлення волі і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності [4, с. 106].

Таким чином, наведені нами судження ґрунтуються також і на результатах здійсненого науковою школою «Інтелект» опитування персоналу виправних колоній України, відповідно до якого респонденти відповіли (86,7%), що умови режиму дійсно можуть впливати на запобігання вчиненню засудженим нового злочину [5, с. 17].

Відповідно до норм кримінально-виконавчого законодавства до засобів забезпечення режиму слід віднести і технічні засоби нагляду і контролю, які адміністрація установи виконання покарань має право використовувати (аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених). Перелік технічних засобів нагляду і контролю та порядок їх використання визначаються нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України [6].

У порядку удосконалення режиму як засобу впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії важливо звернути увагу на опера-

тивно-розшукову діяльність у виправній колонії, яка здійснюється оперативними підрозділами відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Основним завданням такої діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу установи виконання покарань та інших осіб;
- виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених в установах виконання покарань, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню в установах виконання покарань нових правопорушень та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги в розкритті, припиненні та запобіганні злочинам [4, с. 84].

До речі, удосконалюючи режим в установах виконання покарань, слід також врахувати і режим особливих умов відбування засудженими покарання, оскільки саме запобігання вчиненню засудженим нового злочину у виправній колонії, як показує дослідження, найбільш прогресивно діє саме в цих умовах.

На жаль, вчинення засудженим нового злочину у виправній колонії нівелює режим, а тому він потребує свого удосконалення, зокрема, ми підтримуємо тих вчених, які пропонують внести зміни до ч. 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», в частині надання права посадовим та службовим особам установ виконання покарань на носіння та користування засобами відеофіксації. Це дозволить працівникам виправних колоній, з одного боку, самим дотримуватись у поведінці із засудженими принципу законності, а з іншого боку, засуджений має розуміти, що вчинене їм правопорушення фіксується як доказ протиправної поведінки.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, наголосимо, що режим як засіб впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії України передбачає вживання до таких засуджених заходів стягнення, які за своєю природою виконують завдання виправлення і ресоціалізації засуджених та мають діяти відповідно до чітких процедур, визначених кримінально-виконавчим законодавством, іншими законами та підзаконними нормативними актами, з обов'язковим дотриманням принципу верховенства права.

Розкривши зміст режиму як засобу впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії, перейдемо до розгляду наступного засобу – це соціально-виховна робота. Вона, на нашу думку, займає важливе місце у системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Вказана робота, як зауважує вітчизняний вчений І.Г. Богатирьов, спроможна вплинути на поведінку засуджених, формування та закріплення в них бажання заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів, що в кінцевому результаті є досягненням головної мети виправлення і ресоціалізації засуджених [7, с. 126].

Окремі науковці, зокрема Т.А. Денисова, досліджуючи соціально-виховну роботу, зауважує, що сутність соціально-виховної роботи полягає в докорінній зміні сформованих антигромадських і антиморальних поглядів, тенденцій, схильностей, звичок та в одночасному формуванні нової поведінки, що відповідає суспільним і моральним вимогам до особистості людини [8, с. 237].

Інші вчені визначають соціально-виховну роботу в установах виконання покарань як цілеспрямовану діяльність персоналу установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених [4, с. 87].

До речі, положенням ст. 123 КВК України передбачено, що соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. Участь

засуджених у виховних заходах, які проводяться в колоніях, враховується під час визначення ступеня їхнього виправлення, а також під час застосування заходів заохочення і стягнення [6].

Навіть більше, як показує аналіз норм Кримінально-виконавчого кодексу України, стимулювання правослухняної поведінки засуджених в установах виконання покарань здійснюється за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності засуджених [6].

Отже, ці програми повинні застосовуватися передусім до засуджених, схильних до вчинення у виправних колоніях нового злочину. Зазначене має й нормативно-правове підтвердження. Так, Наказом Міністерства юстиції України від 4 листопада 2013 р. № 2300/5 «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» передбачено, що відділення соціально-психологічної служби як основної організаційної ланки у структурі установи виконання покарань створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування покарання та проведення із засудженими соціально-виховної роботи для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації [9].

Водночас, на переконання практичних працівників виправних колоній, вплинути на поведінку засуджених не вчиняти новий злочин шляхом проведення з ними соціально-виховної роботи досить складно. Засуджені залишаються байдужими та не сприймають взагалі спроби працівників соціально-психологічної служби, які спрямовані на підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня, формування прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю та закріплення прийнятних правил суспільної поведінки, через те, що пріоритети засуджених не пов'язані з соціальними цінностями. Через це вони ігнорують більшість виправних заходів та не бажають приймати у них участь.

Ще однією проблемою недостатнього впливу соціально-виховної роботи на виправлення засуджених, що вчиняють новий злочин, є перевантаженість соціально-психологічної служби документуванням реакції засуджених на вимоги режиму та його дотримання, складанням характеристик на засуджених та веденням значного об'єму поточного документування.

Розглядаючи суспільно корисну працю як засіб впливу на засудженого з метою запобігання вчиненню ним нового злочину у виправній колонії, важливо наголосити, що вона врегульована чинним Кримінально-виконавчим кодексом України у ст. 118-122 [6].

Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією виправної колонії. Їх праця має свої особливості, які визначаються специфічним правовим становищем засуджених та поставленими перед виправною колоною завданнями.

До речі, зарубіжний вчений М.І. Матузов вважає, що саме діяльність виправної колонії показує, що зазвичай не можна виправити особу, не залучивши її до суспільно корисної праці [10, с. 34], за допомогою якої, на думку вітчизняного вченого С.І. Халимона, відбувається виховання засудженого в дусі поваги до інтересів суспільства, розвиток трудових навичок, а також таких якостей, як дисциплінованість, сумлінність, повага до закону тощо [11, с. 102].

Крім того, відповідно до внесених у 2014 році змін до положень ст. 118 КВК України, залучення до суспільно корисної праці визнається правом засуджених, а не обов'язком. І хоча ми не погоджуємося з вказаною позицією законодавця, особливо це стосується досліджуваної нами категорії засуджених, персоналу виправних колоній з цим слід змиритися.

Наголошуючи на критичному ставленні до закріплення законодавцем за засудженими їх права на участь у суспільно корисній праці, зазначимо, що у зв'язку з таким правом сьогодні значна частина засуджених відмовляється працювати, що призводить до їх незайнятості. Маючи багато вільного часу, який засуджені не бажають використовувати для саморозвитку, навчання та здобуття спеціальності, участі у гуртках соціально корисної спрямованості, вони залишаються сам на сам із собою, що тягне за собою непередбачувані наслідки.

За таких умов, враховуючи їх низький рівень правосвідомості, характер раніше вчинених злочинів, що свідчить про їх психічну деформацію та антисуспільну орієнтацію свідомості, вони більш схильні до впливу з боку негативно орієнтованої частини засуджених та порушень вимог режиму, а отже, й до вчинення нового злочину у колонії.

Проведене нами дослідження свідчить, що засуджені, які під час відбування покарання вчинили новий злочин, не виявляли бажання займатись суспільно корисною працею та під час відбування покарання не працювали. Це пояснюється не лише їх зневажливим ставленням до праці у виправних колоніях, а і за їх межами, адже більшість з них до вчинення злочинів працевлаштовані не були. Крім того, у негативно орієнтованих групах засуджених праця у виправній колонії вважається принизливим зайняттям та не визнається взагалі. Навіть більше, така група засуджених не має потреби працювати під час відбування покарання, оскільки вони матеріально забезпечені коштом своїх близьких та родичів, від яких мають право отримувати посилки та передачі без обмеження їх кількості, а також грошові кошти, за допомогою яких забезпечують собі комфортні умови проживання.

Таким чином, це значно знижує доцільність застосування до засуджених суспільно корисної праці як засобу їх виправлення і ресоціалізації та запобігання вчиненню ними нового злочину у виправній колонії.

Узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що суспільно корисна праця може бути досить дієвим засобом виправлення і ресоціалізації засуджених, які схильні до вчинення у виправній колонії нового злочину, за умови, що участь у ній буде визнана законодавцем їх обов'язком.

Висновок. Вбачається, що запобігти вчиненню засудженим нового злочину у виправній колонії України можна шляхом підвищення ефективності засобів виправлення і ресоціалізації, зокрема їх комплексного впливу на засуджених. Доведено, що до засуджених, схильних до вчинення нового злочину у виправній колонії, застосування соціально-виховної роботи є малоефективним, а залучення до суспільно корисної праці, як одного з найефективніших засобів виправлення та запобігання вчиненню нового злочину, видається неможливим через відсутність обов'язку засуджених працювати під час відбування покарання.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І.Г., Щербина О.В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика) : монографія. Київ : «Дакор», 2015. 164 с.
2. Бондарева К.В. Режим як засіб впливу на осіб, які відбувають покарання за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань. *Міжнародний юридичний вісник : актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*: наук. журн. Ірпінь : УДФСУ. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 110–116.
3. Детков А.П. Сверхдлительные сроки свободы: уголовные и уголовно исполнительные аспекты. *Уголовное право*. 2014. № 2. С. 105–107.
4. Богатирьов І.Г., Лісіцков О.В. Кримінальне право України: Підручник. Модульно-рейтинговий курс для студентів, курсантів та слухачів вищ. юрид. навч. закл. III–IV рівнів акредитації. 2-ге видання. Київ : ВД «Дакор», 2014. 376 с.
5. Матеріали узагальнення наукових здобутків школи «Інтелект» : укладачі І.Г. Богатирьов, А.І. Богатирьов, М.С. Пузирьов. Київ, 2017. 40 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липн. 2003 р. № 1129-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/page5>.
7. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: Підручник. Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 352 с.
8. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2007. 237 с.
9. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: Наказ Міністерства юстиції України від 04 лист. 2013 р. № 2300/5. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13/page>.
10. Матузов Н.И. Право и личность : курс лекций. Общая теория права. Нижний Новгород : Нижегородская ВШ МВД РФ, 1993. С. 222–246.
11. Халимон С.І. Правове регулювання виконання покарання у виді громадських робіт (порівняльний аналіз на прикладі України, Російської Федерації та Республіки Білорусь). *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 12. С. 167–169.

